

IRSTI 87.01.01

Scientific article

<https://doi.org/10.32523/2616-6844-2024-149-4-46-57>

Мемлекеттік емес зейнетақы қорларының инвестициялық стратегиялары: әлемдік тәжірибе

А.М. Суйменбаева*¹, А.Б. Бекенова², А.Е. Алдаберген³

^{1,2}М.Х. Дулати атындағы Тараз университеті

³Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты

(e-mail: *¹akmaral.suymenbayeva@mail.ru, ²mentik84@mail.ru, ³erkenovna1896@mail.ru)

Аңдатпа: Бұл мақалада міндетті және ерікті тұрақты кіріс схемаларында зейнетақымен қамсыздандыру үшін өтімділік қажеттілігін қанағаттандыратынын және оның қалай жасалатынын түсіну үшін еліміздің және шетелдердің соңғы тәжірибесі зерттеледі.

Жақсы ойластырылған зейнетақы жүйесінің мақсаты - қартайған кезде кедейлікті азайту және адамның өмір бойы табысын теңестіру. Соңғы отыз жыл ішінде өзгеріп отыратын демографиялық тенденциялар зейнетақы табысын төлеу жөніндегі міндет мемлекет пен жұмыс берушілерге жүктелетін «түсуіне қарай төлеу» схемаларынан және белгіленген төлемдері бар кәсіптік зейнетақы жәрдемақыларынан белгіленген жарналары бар схемаларға көшуге әкелді. Тұрақты кіріс схемаларына көшу жеке тұлғалар үшін зейнеткерлікке шығу кезіндегі жарналар мен жәрдемақылар арасында тығыз байланыс орнатуға көмектеседі. Дегенмен, зейнеткерлікке шыққанға дейін белгілі бір өтімділіктің нақты қажеттіліктері, жинақтарға қол жеткізу және жеке тұлғалар үшін зейнеткерлікке шыққаннан кейін жеткілікті кірісті қадағалау арасындағы тепе-теңдікті қамтамасыз ету барған сайын күрделі міндет болып табылады. Бұл тепе-теңдікті дұрыс сақтау қажеттілігі барған сайын күшейе түседі, өйткені ұлттық әлеуметтік қамсыздандыру жүйелерін қамту көбінесе табысы төмен, жұмыссыздық кезеңдері көп және тұрақты емес жалақысы бар, жалақысы жоқ жұмысшылар санының көбеюімен кеңейеді.

Сонымен қатар зейнетақы жинақтарына қол жеткізуді қамтамасыз етудің зейнеткерлікке шыққаннан кейінгі табыстың жеткіліктілігіне әсерін көрсету үшін қарапайым модельдеуді пайдаланады. Зерттеулер көрсеткендей, қолайсыз күйзеліс жағдайында зейнетақы жинақтарына шектеулі қол жетімділік бұл адамдардың жалпы әл-ауқатын арттыруға көмектеседі.

Бұл мақаланың мақсаты еліміздегі институционалдық инвесторлар ретінде ЖЗҚ даму перспективаларын анықтау болып табылады.

Түйін сөздер: Конституция, зейнетақы, зейнетақы жүйесі, заңдар, нормалар, демография, кіріс, зейнеткерлік.

Кіріспе

Еліміз егемендігін алғалы біраз уақыт өтсе де оның ең басты таңдауы халықтың әлеуметтік жағдайының тұрақты деңгейден жоғары болуын қамтамасыз ету болып қала береді. Бүгінгі таңда аталған құндылық еліміздің Президентінің басты назарында қала беретіні ашық жариялы көрініс болып, күнделікті өмір тіршілігіміздің бір нақты бөлшегіне айналып кеткенін тағы білеміз. Бұл жөнінде еліміздің Президенті халыққа анық жариялаған саяси стратегиялық бағытында тайға таңба басқандай етіп көрсеткен болатын. Және де осы бағдарламаға сай қазіргі таңда мемлекетімізде өмір тіршілігін жасап жүрген қоғамның осал, әлеуметтік жағдайы төмен деп танылған ардақты зейнеткерлерімізге ең қолайлы жағдай жасап, толық жауапкершілікті алып отырған жайы бар [1]. Осы тұрғыда айтып кететін болсақ Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауында әлеуметтік әділеттілік пен экономикалық тұрақтылықты қамтамасыз ету етуге бағытталғанын ашық көрсетеді. Сондай ық Назарбаев еліміздегі зейнетақы жүйесін әділ әрі тұрақты болу үшін бірнеше рет реформалар жүргізуге қажеттіліктің барын атап өтті. Және де Н.Назарбаевтың Қазақстан халқына жолдауындағы зейнетақы мәселелері, оның кемел басшы екендігі көрініс табады.

Ғылыми зерттеудің негізгі өзектілігі болып еліміздің аумағында әлеуметтік қамсыздандырудың маңызды құраушысы болып табылады. Осы әрекеттер халқымыздың ілгері жылжуына негіз ретінде танылып, адамдық әлеуметімізді сақтап қалуға, әлемде өзіндік деңгейде қалыптасуға үлкен мүмкіндік. Осы жағдай халқымыздың үлкен жетістігіміз. Қазақстан Республикасында қолайлы жағдаймен қамтамасыз етілетіні белгілі болып тұр.

Еліміздің саяси стратегиясын оңтайлы жүргізу мақсатында халықтың әлеуметтік жағдайын көтермелеуде жұмыс берушілердің де қосар үлесі зор. Олар әсіресе қазіргі таңда мүмкіндігі шектеулі адамдардың қатарына жатқызылатын зейнеткерлерге жағдай жасау маңызды. Осы стратегияны тек біздің елімізде ғана емес, сонымен қатар дамыған елдерде де қолданылатыны белгілі. Осы жағдайға сәйкес зейнеткерлерге заң талабына сай реттелген мемлекеттік жәрдемді нақты осы категорияға жататын азаматтар ғана алуы тиіс.

Зейнетақымен қамсыздандыру мәселелері көптеген дамыған елдердің, сондай-ақ дамушы елдердің саяси күн тәртібінде маңызды орын алады. Бұл мәселенің ең алғашқы факторы қазіргі таңда тек еліміздің емес әлемді алып тұрған мәселе десек артық айтылғандық болмайды. Ол демографиялық өзгерістер, зейнетақы жүйелері үшін ақылы немесе жинақтаушы болып табылатын факторлар. Әрине аталып отырған демографиялық өзгерістердің жалпы бағыттары жалпылама болып табылады. Мұндағы өзгешелік әр елдегі зейнетақы саясаты проблемасының нақты сипаты екі ерекше факторды көрсетеді – демографиялық өзгерістердің ауырлығы және шет елдердегі бастапқы зейнетақы жүйелерінің болуы.

Зерттеулер көрсеткендей, қолайсыз күйзеліс жағдайында зейнетақы жинақтарына шектеулі қол жетімділік бұл адамдардың жалпы әл-ауқатын арттыруға көмектеседі. Зейнеткерлікке шыққанға дейін өтімділікке деген қажеттілік көбінесе қысқа мерзімді

«шұғыл» жинақ пен қарыздың болмауынан туындайды. Егде жастағы кедейліктің алдын алу арасындағы таңдау жас кезінде кедейліктің алдын алу (есебінен ұзақ мерзімді жинақтауға ерте қол жеткізуді қамтамасыз ету) көбінесе зейнетақымен қамсыздандырудың жалпы жағдайына байланысты қамтамасыз ету және басқа да әлеуметтік қорғау жүйелерінің болуы мысалы, медициналық сақтандыру жеке адамдарға қол жетімді. Алайда, зейнетақы жинақтарына қол жеткізумен байланысты тәуекелдер тым айқын. Зейнетақы жинақтары зейнетақы табысы жеткіліксіз болатындай дәрежеде сарқылуы мүмкін. Тұрғын үй сатып алу үшін зейнетақы қорларына қол жеткізген жағдайда да, бұл адамдардың «активтерге бай, бірақ қолма-қол ақшасыз» болуына әкелуі мүмкін [2].

Әдістер мен материалдар

Мақаланың әдіснамалық негізінде зейнетақымен қамтамасыз ету барысында әлеуметтік құқық сипатындағы мәселелерді шешуге болатын алғышарттар құрайды. Осы орайда әдіснамалық негіз ретінде жалпыға бірдей танымның ғылыми әдісіне сүйенеді. Тарихи әдіс арқылы зейнетақының қалыптасуы мен оның даму жолдарына қатысты заң шығарушылық тәжірибесін тарихи тұрғыдан зерделеу. Формалды-логикалық әдіс – зейнетақы жинақтарының шарттарын қарастыру барысында ҚР-ның нормаларында белгіленген мазмұнын жан-жақты, тереңірек зерттейді. Зейнетақы проблемаларын зерттеу барысында заңнамалық және тәжірибелік тұстарын жүйелеу. Салыстырмалы әдіс отандық заңнамамен көзделген зейнетақы жинақтарын шет елдің тәжірибесімен салыстыру арқылы қолданылады. Сонымен қатар жүргізіліп отырған теориялық негіздер заңнама, ережелер мен осы саладағы мамандардың ғылыми конференция материалдары мен тезистер құрайды.

Талқылау

Көптеген елдер демография, әлеуметтік қамсыздандыру және экономика мәселелерін шешу үшін корпоративтік және жеке жинақ жоспарларын енгізу арқылы зейнетақы жүйелерін жетілдіруге ұмтылуда. Алайда, ұзақ мерзімді және сенімді жинақ жүйесін құру көптеген кедергілерді жояды. Қазақстанда зейнетақы реформаларының ретроспективті талдауы реформаторлардың алдында тұрған мәселелерді шешу бойынша кейбір ұсыныстарды ұсынады. Осылайша, еліміздегі зейнетақы жүйесі міндетті жинақ жүйесі арқылы жүзеге асырылды, оны кейін ерікті жинақтаумен алмастырды. Бұл кезең орташа өмір сүру ұзақтығынан қысқа болып көрінгендіктен, бұл шара болашақ зейнеткерлерге зейнетақы төлемдерін көбейтуде тиімсіз болып шықты. Нормативтік құқықтық актілердің жиі өзгеруі және жұмыс күшін қамтудың қысқаруы, өйткені мемлекет қазіргі зейнетақы алушылардың әл-ауқатына басымдық береді, сонымен қатар болашақ зейнеткерлердің мүдделеріне нұқсан келтіреді. Зейнетақы жинақтарына салынған инвестицияларға кірістіліктің минималды талаптарына бағытталған экономикалық саясат одан әрі әсер етті, нәтижесінде активтерді бөлудің неғұрлым консервативті

стратегиясы және мемлекеттік емес зейнетақы қорларында тиімсіз белсенді басқару пайда болды. Бірақ зерттеулер көрсеткендей, осы кедергілерді еңсеруге және болашақ зейнеткерлерді ауыстыру мөлшерлемелерін көтеруге бағытталған саяси іс-шаралар зейнетақы жинақтары жүйесіндегі тұрақты ережелерді қамтуы керек; жұмыс күшінің кем дегенде 80%-ын қамтитын жинақ жүйесі; меншікті капиталдың үлкен үлесін, ұзақ мерзімді перспективаны және нақты көрсеткіштерді қамтитын активтерді бөлу стратегиясы. Бұл ұсыныстарды зейнетақы жүйелерін жетілдіруге және реформалауға мүдделі дамушы нарықтық экономикаларға қолдануға болады. Еліміздің жалпы сырт мемлекеттердің экономикасы дамыған сайын зейнетақы жинақтарын құру және басқару мәселелері әр ел мен оның үкіметі үшін өзекті мәселе болып табылады. Даму барысында міндетті зейнетақы жинақтарының тірегі ортақ шешімге айналды. Осы тұрғыда мемлекеттің зейнетақы жүйесін қалыптастыруда реформаның маңыздылығы көрініс табады. Мұндай реформалардың бірегей сипаттамалары мен нәтижелерін қарастыра отырып, әртүрлі ұлттардың тәжірибесін зерттеу осындай күрделі жүйелерді зерттеудің негізгі әдісі болып табылады. Мысалы, ЭЫДҰ (2022) зейнетақы жүйесін реформалаудағы өткен тәжірибелерден сабақ алудың, ненің жақсы жұмыс істейтінін және ненің басқаша жұмыс істейтінін білудің маңыздылығын атап көрсетеді. Бұл орайда Ресей мемлекетінің осы саладағы жүргізген іс тәжірибесін анық көрсетуге болады. Ресейдегі зейнетақы жинақтары жүйесінің тарихы маңызды және күрделі жағдай болып табылады, оны зерттеу болашақта осындай реформаларды жүзеге асыратын саясаткерлерге құнды нұсқаларды ұсына алады. 2002 жылы Ресейде міндетті зейнетақы жинақтары жүйесін қалыптастыру басталды, ал 2022 жылдың соңына қарай Ресей Қаржы министрлігі зейнетақы жинақтарын жекешелендіру және бұл жүйені ерікті зейнетақы жоспарлары мен ұзақ мерзімді зейнетақы жүйесіне айналдыру жоспарларын жариялады. Бұл зерттеу эмпирикалық дәлелдерге және мемлекеттік емес зейнетақы қорларының қалыптасуын бағалауға баса назар аудара отырып, зейнетақы жинақтарын инвестициялаудың ұзақ мерзімді тәжірибесі туралы түсінік беруге бағытталған [3]. Осы тұрғыда авторлар өз пікірлерін білдіру барысында мемлекеттік органдардың тиімді зейнетақы жүйесінің жоспарын ашық көрсетті. Онда халықтың зейнетақыны пайдалану барысындағы тиімді жодарын көрсете білген.

Мемлекеттік емес зейнетақы қорлары көптеген елдердің қаржылық және зейнетақымен қамсыздандыру жүйелерін басқаратын және әлеуметтік және инвестициялық институттар ретінде жұмыс істейтін сияқты. Олардың әлеуметтік функциясы мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандыру жоқ немесе оның рөлі тым төмен елдерде маңызды болып табылады. Инвестициялық функция барлық елдер үшін маңызды болуы мүмкін, өйткені мемлекеттік емес зейнетақы қорлары қомақты қаржы ресурстарын жинақтап, инвестицияларды қамтамасыз ете алады. Ресей Федерациясында мемлекеттік емес зейнетақы қорлары қазір бүкіл қаржы жүйесіне де, зейнетақымен қамсыздандыру жүйесіне де аз үлес қосады. Сонымен қатар, инвестициялардың кірістілігін бағалау тәсілі әр түрлі елдерде әр түрлі болады. Жеке зейнетақы табысын есептеу әдістерін анықтайтын нұсқаулар Латын Америкасында, Орталық және Шығыс Еуропа елдерінде әр түрлі. Қадағалау органы оларды активтерді басқаруды бақылаудың

ресми есептеу әдісі ретінде белгілейді. Есептеу әдістері инвестициялық портфельді пайда мөлшерлемесінің минималды немесе салыстырмалы кепілдіктері арқылы реттейтін елдерде маңызды. Батыс Еуропа, Солтүстік Америка және Азия-Тынық Мұхиты аймағындағы елдерде кірістерді есептеудің жалпы критерийлері зейнетақы қорының активтерін басқарушы бекіткен инвестициялық саясатта көрсетілген. Зейнетақы қорының жәрдемақысын есептеудегі тағы бір айырмашылық мынада: Латын Америкасы елдерінің көпшілігі зейнетақы қорлары тапқан пайданың жалпы сомасын ескереді, Ал Еуропалық округтердің көпшілігі таза кірістілік туралы деректерді жинайды [4]. Авторлардың пікірімен келісуге әбден болады, себебі зейнетақы жинақтарын инвестициялаудың әртүрлі стратегиялары бар, олар инвестициялау мерзіміне, тәуекелге төзімділікке және жеке мақсаттарға байланысты.

Әлеуметтік мемлекеттің басты мақсаты зейнет жасындағы адамдардың қартайған кездегі кедейшіліктің алдын алу үшін күш қуаты артып тұрған шақтан бастап ұзақ мерзімді жинақтарға ерте қолжетімділікті қамтамасыз ету арқылы жүзеге асырылатыны белгілі. Сол себепті мемлекеттің алдына қойған маңызды саясаты арнайы жинақтаушы жарналар схемасына ертерек қол жеткізу екендігін қазіргі таңда қоғамға дәлелдеп шыққан болатын. Егер салыстырмалы түрде айтатын болсақ, мысалы АҚШ сияқты елдерде мұндай мәселені арнайы бекітілген «Кедейлікпен күресу туралы» заңымен реттеп отырып, әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін толыққанды реттеп отыр. Қысқаша айтқанда, зейнетақы жинақтарына тез арада қол жеткізуге байланысты мемлекеттің саясаты нақты бір өлшем барлығына жарамды деген көзқарас орынсыз секілді. Бұл жерде әртүрлі елдердің әлеуметтік жағдайлары алуан түрлі, соған орай неғұрлым сәйкес келетін стратегияларды қалай таңдағаны талқыланады. Өндірістен қол үзбей еңбек етіп табыс көзін алып отырған азамат арнайы ережеге шолу жасай отырып белгіленген жарналардың міндетті немесе ерікті болып табылатындығына қарай өз жинағына арнайы соманы салып отыруға мүмкіндігі бар екендігін көрсетеді [2, б.11].

Мемлекеттік емес зейнетақы қорларының саны және онда сақтандырылған адамдардың саны туралы статистика Ресейдің мемлекеттік емес зейнетақы қорлары сияқты негізгі қаржы институтының дамуын көрсетеді. Бұл ретте Ресей мемлекетінің зейнетақы жүйесінің жарналары реформа жүргізілумен бірге өсіп отыр. Жаһандану дәуіріндегі бұл мәселенің өзектілігі ғалымдардың жариялымдарында сипатталған [4].

Азаматтардың зейнетақы жинақтарын қалыптастыру барысында қазіргі кезде инвестициялаудың бір маңызды шешімі болып, осы қатынастардың белсенді қатысушылары саналады. Әлемдік тәжірибеге сүйенетін болсақ мемлекеттік емес зейнетақы қорлары тек зейнетақымен қамтамасыз етудің бір ғана құралы емес, сонымен қатар бұл процесс еліміздің экономикасына да инвестициялау арқылы қосатын үлесі мен орны бөлек. Осы саланы реттеуге байланысты еліміздің әлеуметтік саласын ретке келтіре отырып, мемлекет тарапынан көптеген іске асатын нормативтік құқықтық актілер қабылданған болатын. Бұл маңызды құжаттың мақсаты халықтың зейнетақы активтерін инвестициялаудың тәртібі мен шарттарын нақтылау болып табылатынында [5]. Қарттардың зейнетақысының айлық күн көріс көрсеткішінің жеткіліктілігі еңбек кірісін зейнетақы тәйлемдерімен алмастыру бойынша коэффициентімен

қарастырылады. Осы мәселені реттеу бойынша халықаралық еңбек ұйымының конвенциясын басшылыққа алуға болады. Осы конвенцияның пайымдауынша зейнеткердің күн көріс деңгейі жоғары болуы үшін жұмыс барысында материалдық қамтамасыз етуі кемінде 40%-ын құрауы тиіс делінген [6]. Алғашқы кезде мемлекеттік зейнетақымен қамсыздандыру проблемалардың көбеюі Ресей Федерациясында бюджет тапшылығына байланысты етілген, бірақ сонымен қатар осы елдегі инфляцияның күрт көтеріліп кетуі де, сонымен қатар кірістің төмендігі үлкен әсерін тигізіп отырғандығы байқалады. Сол себепті еңбекке жарамсыз азаматтардың күн көрісін жақсы деңгейге көтеру мақсатында мемлекет қызметтің екі түрін жүзеге асырады, атап айтқанда зейнетақымен қамсыздандыру және зейнетақы сақтандыру. Бұл орайда жиналған қаражат зейнетақы шарттары бойынша қатысушылардың алдындағы зейнетақы резервтерін құрайтынын анықтап отырған болатын [7]. Кейінгі уақыттағы мемлекет тарапынан жасалған статистикаға үңілетін болсақ дұрыс жағына өгерістерді байқауға болады. Бұл жерде сақтандырылған тұлғалар санында төмендеу байқалады, бұл РФ Үкіметінің зейнетақының жинақтаушы бөлігіне сақтандыру жарналарын аударуға мораторий енгізуімен түсіндіріледі. Ресейлік ЖЗҚ-ның инвестициялық саясатындағы трендтерді анықтау үшін зейнетақы резервтері мен зейнетақы жинақтарын орналастыру бойынша олардың инвестициялық қоржындарының құрылымына талдау жүргізілді, сараптаудың нәтижелері ЖЗҚ кірістілігімен салыстырылды, РФ-дағы ЖЗҚ инвестициялық қоржындарының ағымдағы жай-күйін қарай отырып, тек портфельдегі тиісті активтер үлесінің орташа мәні. Мәндерді бөлу қалыпты мәнге жақын болып табылатынын анықтау қажет. Олай болмаған жағдайда орташа мән репрезентативті болып табылмайды, өйткені ол портфельге құралдарды іріктеуге полярланған тәсілдерді арифметикалық орташаландырудың нәтижесі болып табылады. Ресейлік ЖЗҚ-ның инвестициялық саясатындағы трендтерді анықтау үшін зейнетақы резервтері мен зейнетақы жинақтарын орналастыру бойынша олардың инвестициялық қоржындарының құрамы мен құрылымына талдау жүргізілді, сараптау нәтижелері ЖЗҚ кірістілігімен салыстырылды, РФ-дағы ЖЗҚ инвестициялық қоржындарының ағымдағы жай-күйін қарай отырып, оған сүйенуге болмайды [8].

ЖЗҚ қызметі осы қаржы институттарының клиенттері үшін ғана емес тұтастай алғанда мемлекет, экономика үшін де маңызды, өйткені олар шоғырландыратын ресурстар орасан зор инвестициялық әлеуетті білдіреді. ЖЗҚ инвестициялық портфельдерінің кірістілігінде факторлардың маңызды рөл атқаратыны расталды.

Еліміздің жинақтаушылардың жинақ сомасы әдеттегідей инвестициялық айналымда тұрақты түрде мемлекеттің кепілімен жүзеге асырылады. Әдепкі инвестициялық опцияның мақсаты-инвестициялық таңдау жасағысы келмейтін немесе жасай алмайтын адамдарға инвестициялық стратегияны ұсыну жүзеге асырылады. Тұрақты зейнетақы жинақтарының жоспарларында жеке тұлғалар әдетте өздерінің инвестициялық стратегиясын таңдай алады, содан кейін инвестициялық шешімдерінің салдарын көтере алады. Алайда, жеке тұлғалардың қаржылық білімі жетіспеуі және инвестицияларды таңдауға әсер етуі мүмкін әртүрлі мінез-құлық бейімділіктеріне бейім болуы мүмкін. Негізгі мәселелерге таңдау мен ақпараттың шамадан тыс жүктелуі, уақыттың сәйкес

келмеуі, эвристикалық шешім қабылдау, кадрлық эффекттер, өзіне деген сенімділік, экстраполяция және шығындардан бас тарту жатады. Мемлекет өз қарамағына инвестицияны алу барысында, шетелдік мардымсыз инвестицияға жинақтаушылардың төлемін сала алмайтыны тағы бар, бұл әрекет мемлекет тарапынан қабылданған дұрыс шешім ретінде танылады.

Нәтижелер

Әлемдік тәжірибе көрсеткендей, мемлекеттік емес зейнетақы қорлары (ЖЗҚ) қосымша зейнетақы алу құралы ғана емес, сонымен қатар экономикаға қомақты инвестициялар көзі болып табылады. Бұл зерттеудің мақсаты қазіргі уақытта елде жұмыс істейтін ЖЗҚ-ның инвестициялық әлеуетін анықтау болып табылады. Еліміздің ЖЗҚ-ны талдау олардың инвестициялық ресурс ретіндегі елеусіз рөлін көрсетті. Сонымен бірге, ЖЗҚ айтарлықтай қаражатпен жұмыс істемегенімен, бірақ дамыған қор нарығының және елде тиімді қаржы құралдарының болмауы олардың инвестициялық қызметі үшін мүмкіндіктерді тарылтады. ЖЗҚ активтерін орналастыру құрылымын зерттеу оның инвестициялық портфельді әртараптандыру тұрғысынан оңтайлы емес екенін және өте консервативті екенін көрсеткенін байқауға болады. ЖЗҚ инвестицияланатын активтерінің 85% - ға жуығы мемлекет кепілдік берген бағалы қағаздар мен банктік депозиттік шоттардағы қаражаттан тұрады. Бірақ ЖЗҚ қызметі туралы ақпаратты ашуға, қор нарығын дамытуға жәрдемдесуге, салымшылардың зейнетақы жинақтарын қорғаудың сенімді тетіктерін қалыптастыруға және Қазақстандағы ЖЗҚ-ның тиімді инвестициялық портфельін қалыптастыруға қойылатын талаптарды қатаңдату жағдайын тағы да анықтап отыр.

Мемлекеттік емес зейнетақы қорлары қаржылық, инвестициялық және әлеуметтік функцияларды орындайтын заманауи қаржы жүйесінің маңызды сегменті болып табылады. ЖЗҚ-ның қаржылық функциясы олардың ерікті зейнетақы жарналары түріндегі жинақтардың қомақты сомасын жинақтау және оларды инвестицияларға айырбастау қабілетінде жатыр. Инвестициялық функция-бұл ЖЗҚ жүйесі Қазақстанның экономикасына өте қажет ұзақ мерзімді инвестициялық ресурс бола алады. Қазақстанның мемлекеттік емес зейнетақымен қамсыздандырудың қазіргі жағдайы ЖЗҚ-ның инвестициялық қызметінің тиімділігі туралы және олардың одан әрі даму перспективалары туралы пікірталасты күшейтті.

Әлемдік тәжірибе мен ғылыми зерттеулер ЖЗҚ-ның қаржылық ресурстары ішінде ұзақ мерзімді инвестициялардың көзі бола алатындығын көрсетеді. ЖЗҚ-ның маңызды міндеті зейнетақы резервтерін сақтау және көбейту болып табылады және нәтижесі олардың қайда инвестицияланатынына байланысты. ЖЗҚ инвестициялық қызметінің мәселелері қазіргі құқықтық ғылымында олардың активтерін басқару, активтерді бөлу және оған әсер ететін факторлар, инвестицияларды әртараптандыру, инвестициялық тәуекелдер және пайданы қорғау туралы шешімдер қабылдау тұрғысынан зерттелуде.

Жекелеген елдердің жеке зейнетақы жүйелері шеңберінде ЖЗҚ-ны инвестициялық құқықтық реттеу туралы жалпы ережелер ЭЫДҰ-ның жұмыс құжаттарында кеңінен ашылды. Жеке зейнетақымен қамсыздандырудың рөлі белгілі бір жеңілдіктері бар жетілген жеке зейнетақы жоспарлары енгізілген елдерде, сондай-ақ зейнетақы жүйесінің міндетті жеке құрамдас бөлігі бар елдерде маңызды екені анық.

Дамыған және дамушы нарықтағы елдердегі зейнетақы жүйелері қаржылық тұрақтылықты сақтау үшін өзгермелі демографиялық жағдайларға бейімделуі керек. Олар сондай-ақ өзгеріп отыратын әлеуметтік-экономикалық жағдайлар мен көзқарастарды ескеруі керек, осылайша олар ұрпақ арасында әділ қабылданады деген тұжырымдамаға келеміз [9].

Қорытынды

Қорыта келе ойды түйіндейтін болсақ, елімізде әлеуметтік саланы дамыту барысында жинақтаушы зейнетақы қоры айтарлықтай жетістіктерге жете алмады. Бірақ белгілі бір жағдайларда олар мемлекеттік инвестициялық саясаттың тиімді құралы бола алады. ЖЗҚ-ның инвестициялық әлеуетін арттыру үшін олардың қызметі туралы ақпаратты ашуға қойылатын талаптарды күшейту және мемлекеттік емес зейнетақымен қамсыздандыру қағидаттары туралы ақпараттандыру бойынша жалпыұлттық науқан жүргізу, ұйымдасқан және өтімді қор нарығын дамытуға жәрдемдесу, сондай-ақ Қазақстанда салымшылардың зейнетақы жинақтарын қорғаудың қосымша құқықтық тетіктерін қалыптастыру қажет. ЖЗҚ тиімді инвестициялық портфельін қалыптастыру ЖЗҚ қызметін реттейтін мемлекеттік органның инвестициялық стандарттарды белгілеу және өзгерту жөніндегі өкілеттіктерін кеңейту арқылы ЖЗҚ үшін инвестициялық шектеулерге заңнамалық деңгейде өзгерістер енгізуді көздейді, өйткені инвестициялау объектілерінің саны әртараптандыру қажеттілігін ескере отырып ұлғайтылуы тиіс. ЖЗҚ қызметін реттейтін нормативтік актілерді қайта қарау және жетілдіру қажет екені байқалады. Зейнетақы жүйелері және олардың реформалары қаржылық тұрғыдан тұрақты негізде барабар және әділ зейнетақыларды қамтамасыз етуге бағытталуы тиіс. Жинақтаушы зейнетақы жүйесінің өміршеңдігі азаматтардың оған қатысуға және өз үлестерін қосуға дайындығына да байланысты, бұл өз кезегінде қатысушылардың Үкіметтің осы мақсаттарға жетуге деген ұзақ мерзімді міндеттемесіне сенуіне және жүйенің ережелері тұрақты және жұртшылық үшін түсінікті болуына байланысты болады деген тұжырымдамаға келеміз.

Осы ғылыми мақаланы жазудағы ойды түйіндеп, бірнеше өзіміздің ұсыныстарымызды белгілеп кететін болсақ, ең бастысы Қазақстандағы зейнетақы жүйесіне талдау жүргізу арқылы әлсіз жақтарын анықтау. Елімізде қарқынды өсіп жатқан инфляция мен өмір сүру құнының өсуін ескере отырып, зейнетақыны тұрақты түрде индексстеу. Табысы төмен зейнеткерлерге қосымша төлемдер еңгізу. Азаматтарға зейнетақы құқықтары мен мүмкіндіктері туралы ақпараттық науқандарды ұйымдастыру. Бұл ұсыныстар

Қазақстандағы зейнеткерлердің өмір сүру сапасын жақсартуға және тұрақты зейнетақы жүйесін құруға көмектесуі мүмкін.

Авторлардың қосқан үлесі

Сүйменбаева А.М. – мақаланы жазуға айтарлықтай үлес қосты. Статистикалық деректерді жинады және эмпирикалық деректерді талдады, сонымен қатар зерттеу нәтижелерін қалыптастырды. Мақаланың мәтінін дайындады.

Бекенова А.Б. – мәтінді бағалау арқылы мақаланың мазмұнына талдау жүргізді, содан кейін мақаланың күшті және әлсіз жақтарын анықтады.

Алдаберген А.Е. – Зерттеу қорытындыларын қалыптастыру бойынша сындарлы ұсыныстар ұсынылды.

Әдебиеттер тізімі

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты. ҚР Президенті - елбасы Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан.– URL: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (өтініш берген күні: 15.10.2024)
2. Early Access to Pension Savings: International Experience and Lessons Learnt– URL: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/757001551715193169/pdf/Early-Access-to-Pension-Savings-International-Experience-and-Lessons-Learnt.pdf> (өтініш берген күні: 15.10.2024)
3. Drapkina Igor M., Fedyunina Anna A., Simacheva Yuri V. Unrealized opportunities: Exploring Russia’s untapped OFDI potentials amidst economic sanctions // Russian Journal of Economics. – 2023. -№9. – pp. 134–157. URL: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/130719/1/2-s2.0-85167985611.pdf>
4. Кругляк Л.И., Фатхлисламова Г.Ф. Становление негосударственных пенсионных фондов в пенсионной системе РФ // Вестник университета. - 2018. - №9, С. 22-26. https://vestnik.guu.ru/jour/article/view/1132?locale=ru_RU
5. Зейнетақы активтерін инвестициялық басқару жөніндегі қызметті жүзеге асыру ережесін бекіту туралы. Қазақстан Республикасы Қаржы нарығын және қаржы ұйымдарын реттеу мен қадағалау агенттігі Басқармасының 2005 жылғы 30 шілдедегі N 273 қаулысы. Күші жойылды.– URL: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V050003831_ (өтініш берген күні: 15.10.2024)
6. Конвенция Международной Организации Труда № 102 о минимальных нормах социального обеспечения (Женева, 4 июня 1952 г.).– URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1014127 (өтініш берген күні: 15.10.2024)
7. О негосударственных пенсионных фондах. ФЗ №75 от 07.05.98.– https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_18626/ (өтініш берген күні: 15.10.2024)
8. Our Investment. –URL: <https://www.gpif.go.jp/en/investment/> (өтініш берген күні: 15.10.2024)
9. Equitable and Sustainable Pensions. Challenges and Experience // – <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359508/ch001.xml>

А.М. Суйменбаева¹, А.Б. Бекенова², А.Е. Алдаберген³

^{1,2}Таразкий университет имени М.Х. Дулати

³Международный Таразский инновационный институт имени Ш.Муртаза
(e-mail: *¹akmaral.suymenbayeva@mail.ru, ²mentik84@mail.ru, ³erkenovna1896@mail.ru)

Инвестиционные стратегии негосударственных пенсионных фондов: мировой опыт

Аннотация: В данной статье исследуется недавний опыт страны и за рубежом, чтобы понять, удовлетворяет ли она потребность в ликвидности для пенсионного обеспечения в схемах обязательного и добровольного фиксированного дохода и как это делается. Цель хорошо продуманной пенсионной системы-уменьшить бедность в пожилом возрасте и сбалансировать доход человека на протяжении всей его жизни. За последние тридцать лет меняющиеся демографические тенденции привели к переходу от схем «платить по мере поступления», в которых обязанность по выплате пенсионного дохода возлагается на государство и работодателей, и схем с установленными взносами на профессиональные пенсионные пособия с установленными выплатами. Переход на схемы с фиксированным доходом может помочь людям установить более тесную связь между пенсионными взносами и пособиями. Однако обеспечение баланса между конкретными потребностями в ликвидности до выхода на пенсию, доступом к сбережениям и отслеживанием достаточного дохода после выхода на пенсию для отдельных лиц становится все более сложной задачей. Потребность в правильном поддержании этого баланса становится все более острой, поскольку охват национальных систем социального обеспечения часто расширяется за счет увеличения числа неоплачиваемых работников с низкими доходами, большим количеством периодов безработицы и нерегулярной заработной платой. Он также использует простое моделирование, чтобы показать влияние обеспечения доступа к пенсионным сбережениям на достаточность дохода после выхода на пенсию. Исследования показывают, что ограниченный доступ к пенсионным сбережениям в условиях стресса может помочь улучшить общее самочувствие этих людей. Целью данной статьи является определение перспектив развития НПФ как институциональных инвесторов в стране.

Ключевые слова: Конституция, пенсия, пенсионная система, законы, нормы, демография, доход, пенсия, инвестиция.

A. Suymenbayeva¹, A. Bekenova², A. Aldabergen³

^{1,2}M.Kh.Dulati Taraz University

³International Taraz Innovation Institute named after Sh.Murtaza
(e-mail: *¹akmaral.suymenbayeva@mail.ru, ²mentik84@mail.ru, ³erkenovna1896@mail.ru)

Investment strategies of non-state pension funds: world experience

Abstract: This article examines the recent experience of the country and abroad to understand whether it satisfies the need for liquidity for pension provision in mandatory and voluntary fixed income schemes and how this is done. The goal of a well-designed pension system is to reduce poverty in old

age and balance a person's income throughout his life. Over the past thirty years, changing demographic trends have led to a shift from pay-as-you-go schemes, in which the obligation to pay retirement income is imposed on the State and employers, and defined contribution schemes to defined benefit occupational pension benefits. Switching to fixed income schemes can help people establish a closer link between pension contributions and benefits. However, balancing specific pre-retirement liquidity needs, access to savings, and tracking sufficient income after retirement is becoming an increasingly difficult task for individuals. The need to maintain this balance correctly is becoming increasingly acute, as the coverage of national social security systems is often expanded by increasing the number of unpaid workers with low incomes, more periods of unemployment and irregular wages. He also uses simple modeling to show the impact of providing access to retirement savings on income adequacy after retirement. Research shows that limited access to retirement savings under stress can help improve the overall well-being of these people. The purpose of this article is to determine the prospects for the development of NPFs as institutional investors in the country.

Keywords: Constitution, pension system, laws, norms, demography, income, pension, investment.

References

1. «Қазақстан-2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің зһаңа сајаси бағыты. ҚР Президенті - елбасы Н.Ә. НАЗАРБАЕВТЫҢ Қазақстан халқына Жолдауы, Астана қ., 2012 жылғы 14 желтоқсан. ["Kazakhstan-2050" Strategy is the new political direction of the state. President of the Republic of Kazakhstan N.A. Address of NAZARBAEV to the people of Kazakhstan, Astana, December 14, 2012]. Available at: <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1200002050> (өтиніш берген күні: 15.10.2024)
2. Early Access to Pension Savings: International Experience and Lessons Learnt. Available at: <https://documents1.worldbank.org/curated/en/757001551715193169/pdf/Early-Access-to-Pension-Savings-International-Experience-and-Lessons-Learnt.pdf> (өтиніш берген күні: 15.10.2024)
3. Drapkina Igor M., Fedyunina Anna A., Simacheva Yuri V. Unrealized opportunities: Exploring Russia's untapped OFDI potentials amidst economic sanctions // Russian Journal of Economics, 9, 134-157 (2023). Available at: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/130719/1/2-s2.0-85167985611.pdf> (өтиніш берген күні: 15.10.2024)
4. Krugljak L.I., Fathlislamova G.F. Stanovlenie negosudarstvennyh pensionnyh fondov v pensionnoj sisteme RF [Formation of non-state pension funds in the pension system of the Russian Federation]. Vestnik universiteta [Vestnik universiteta]. 9. 22-26(2018). https://vestnik.guu.ru/jour/article/view/1132?locale=ru_RU (өтиніш берген күні: 15.10.2024)
5. Zejnetaky aktivterin investicijalық басқару zhөinidegi қызmetti zhыzege asyru erezhesin bekitu turaly. Қазақстан Республикасы Қарзhy naryғын zhөне қарзhy ұjymдарын retteu мен қадағалау agenttigi Bасқармасынұң 2005 жылғы 30 шилdeдеgi N 273 қаулысы. Қыshi zhөjyldy. [On the approval of the rules for implementation of activities on investment management of pension assets. Resolution No. 273 of July 30, 2005 of the Board of the Agency for Regulation and Supervision of the Financial Market and Financial Organizations of the Republic of Kazakhstan. Repealed]. Available at: https://adilet.zan.kz/kaz/docs/V050003831_ (өтиніш берген күні: 15.10.2024)
6. Konvencija Mezhdunarodnoj Organizacii Truda № 102 o minimal'nyh normah social'nogo obespechenija (Zheneva, 4 ijunja 1952 g.). [Convention of the International Labor Organization No. 102

on minimum standards of social security (Geneva, June 4, 1952)]. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1014127 (өтиніш берген күні: 15.10.2024)

7. O negosudarstvennyh pensionnyh fondah. FZ №75 ot 07.05.98. [Non-state pension funds]. Available at: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_18626/ (өтиніш берген күні: 15.10.2024)

8. Our Investment. Available at: <https://www.gpif.go.jp/en/investment/> (өтиніш берген күні: 15.10.2024)

9. Equitable and Sustainable Pensions. Challenges and Experience. Available at: <https://www.elibrary.imf.org/display/book/9781616359508/ch001.xml> (өтиніш берген күні: 15.10.2024)

Авторлар туралы мәлімет:

Суйменбаева А.М. – Хат-хабар авторы, мемлекеттік қызмет және әкімшілік құқық кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, экономика және құқық факультеті, М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Сулейменов көшесі, 7а, 800000, Тараз қаласы, Қазақстан.

Бекенова А.Б. – мемлекеттік қызмет және әкімшілік құқық кафедрасының доцентінің м.а., заң ғылымдарының кандидаты, экономика және құқық факультеті, М.Х.Дулати атындағы Тараз университеті, Сулейменов көшесі, 7а, 800000, Тараз қаласы, Қазақстан.

Алдаберген А.Е. – құқықтану кафедрасының аға оқытушысы, құқық магистрі, заң факультеті, Ш.Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Желтоқсан көшесі, 69Б, 800000, Тараз қаласы, Қазақстан.

Суйменбаева А.М. – автор для корреспонденции, старший преподаватель кафедры государственной службы и административного права, магистр права, факультет экономики и права, Таразский университет им. М.Х. Дулати, улица Сулейменова, 7а, 800000, город Тараз, Казахстан.

Бекенова А.Б. – и.о. доцента кафедры государственной службы и административного права, кандидат юридических наук, факультет экономики и права, Таразский университет им. М.Х. Дулати, улица Сулейменова, 7а, 800000, город Тараз, Казахстан.

Алдаберген А.Е. – старший преподаватель кафедры юриспруденции, магистр права, юридический факультет, Международный Таразский инновационный институт им. Ш. Муртазы, ул. Желтоқсан 69Б, 800000, г. Тараз, Казахстан.

Suimenbayeva A. – corresponding author, Senior Lecturer of the Department of Civil Service and administrative law, Master of Law, Faculty of Economics and law, Taraz University named after M.H. Dulati, Suleimenov Street, 7A, 800000, Taraz, Kazakhstan.

Bekenova A. – acting associate professor of the Department of Civil Service and administrative law, candidate of Law, Faculty of Economics and law, Taraz University named after M.H. Dulati, Suleimenov Street, 7A, 800000, Taraz, Kazakhstan.

Aldabergen A. – senior lecturer of the Department of jurisprudence, master of Law, Faculty of Law, International Taraz Innovation Institute named after sh.Murtaza, Zheltoksan Street 69B, 800000, Taraz, Kazakhstan.